

พุทธปรัชญากับการพัฒนาชุมชน: แนวทางแห่งความยั่งยืน แบบมีส่วนร่วม*

BUDDHIST PHILOSOPHY AND COMMUNITY DEVELOPMENT: A PARTICIPATORY APPROACH TO SUSTAINABILITY

ธนุธรรม เพชรพงษ์¹ และ กิตติพงษ์ สุวรรณวงศ์²

Thanutham Phetphong¹ and Kittipong Suwannawong²

¹⁻²มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโสกราช

¹⁻²Mahamakut Buddhist University, Sri Dharma Sokraj Campus, Thailand

Corresponding Author's Email: kittipongc1@hotmail.com

วันที่รับบทความ : 11 พฤศจิกายน 2568; วันแก้ไขบทความ 17 พฤศจิกายน 2568;

วันที่รับบทความ : 19 พฤศจิกายน 2568

Received 11 November 2025; Revised 17 November 2025; Accepted 19 November 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์บทบาทของพุทธปรัชญาในการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะแนวทางการพัฒนาที่ส่งเสริมความยั่งยืนอย่างมีส่วนร่วม พุทธปรัชญาเสนอการพัฒนาที่เน้น “การพัฒนาคน” เป็นศูนย์กลาง ผสานกับการสร้างจิตสำนึกทางสังคม การมีส่วนร่วม และการพึ่งตนเองอย่างมีศีลธรรม เนื้อหาในบทความนี้ประกอบด้วยหลักการสำคัญในพุทธปรัชญา ได้แก่ ไตรลักษณ์ อิทัปปัจจยตา ไตรสิกขา และหลักธรรมเชิงสังคม พร้อมกรณีตัวอย่างชุมชนที่ประยุกต์ใช้แนวทางดังกล่าวในการพัฒนาที่นำไปสู่ความยั่งยืนทั้งทางจิตใจ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

คำสำคัญ: พุทธปรัชญา, การพัฒนาชุมชน, ความยั่งยืน, การมีส่วนร่วม, ไตรสิกขา

Citation:

* ธนุธรรม เพชรพงษ์ และ กิตติพงษ์ สุวรรณวงศ์. (2568). พุทธปรัชญากับการพัฒนาชุมชน: แนวทางแห่งความยั่งยืนแบบมีส่วนร่วม. วารสารส่งเสริมและพัฒนาวิชาการสมัยใหม่, 3(6), 1122-1134.

Thanutham Phetphong and Kittipong Suwannawong. (2025). Buddhist Philosophy And Community Development: A Participatory Approach To Sustainability.

Modern Academic Development and Promotion Journal, 3(6), 1122-1134.;

DOI: <https://doi.org/10.>

<https://so12.tci-thaijo.org/index.php/MADPIADP/>

Abstract

This article aims to study and analyze the role of Buddhist philosophy in community development, with a particular focus on participatory approaches that promote sustainability. Buddhist philosophy advocates a people-centered development model that emphasizes the cultivation of individual potential, social consciousness, moral self-reliance, and active participation. The content of this article explores core principles of Buddhist philosophy such as the Three Characteristics (Tilakkhana), Dependent Origination (Paticcasamuppada), the Threefold Training (Sila, Samadhi, Panna), and socially engaged Buddhist doctrines. It also presents case studies of communities that have applied these principles in development practices, leading to holistic sustainability across spiritual, economic, social, and environmental dimensions.

Keywords: Buddhist Philosophy, Community Development, Sustainability, Participation, Threefold Training

บทนำ

การพัฒนาชุมชนในยุคปัจจุบันประสบกับความท้าทายหลายด้าน ทั้งปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ ความอ่อนแอของโครงสร้างสังคม การขาดจิตสำนึกต่อส่วนรวม ตลอดจนการล่มสลายของทุนทางวัฒนธรรมและศีลธรรม จึงเกิดคำถามสำคัญว่า จะพัฒนาชุมชนอย่างไรให้ยั่งยืนอย่างแท้จริง พุทธปรัชญาในฐานะหลักคิดทางจิตวิญญาณและการดำเนินชีวิตของคนไทยมาช้านาน ได้เสนอแนวทางที่ลึกซึ้งในการพัฒนาชุมชน โดยมีใช้เพียงการพัฒนาเชิงโครงสร้างหรือวัตถุเท่านั้น แต่เน้นการพัฒนา “จากภายในสู่ภายนอก” กล่าวคือ การพัฒนาจากจิตใจของคนในชุมชน เพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงที่มั่นคงและยั่งยืน ในยุคของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างรวดเร็ว ชุมชนต้องเผชิญกับความท้าทายมากมาย ตั้งแต่ปัญหาความยากจน ความเหลื่อมล้ำ ความเสื่อมถอยของคุณธรรม ไปจนถึงวิกฤตทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาชุมชนในโลกปัจจุบันจึงไม่อาจจำกัดอยู่เพียงการส่งเสริมเศรษฐกิจหรือโครงสร้างพื้นฐานเท่านั้น หากแต่ต้องครอบคลุมถึงมิติของ “จิตใจ” “จริยธรรม” และ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” อย่างแท้จริง (พระไพศาล วิสาโล, 2559)

พุทธปรัชญาในฐานะรากฐานทางจิตวิญญาณของสังคมไทย ได้เสนอแนวทางการพัฒนาที่เน้นมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Human-Centered Development) โดยมีหลักธรรมเป็นแนวทางในการเปลี่ยนแปลงจากภายในสู่ภายนอก อาทิ หลัก ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ที่มุ่งยกระดับจิตใจคน หลัก ไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) ที่ช่วยให้เกิดความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิต และหลัก อิทัปปัจจยตา (ธรรมที่เกิดขึ้นโดยอาศัยกันและกัน) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องความเชื่อมโยงของระบบชุมชนอย่างแท้จริง (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543)

การพัฒนาชุมชนตามแนวพุทธปรัชญาจึงไม่ใช่การพัฒนาเชิงวัตถุเท่านั้น แต่คือการพัฒนาจิตใจสำนึกของคนในชุมชนให้ตื่นรู้ มีสติ และพร้อมร่วมมือกันบนฐานของเมตตา สันติ และปัญญา แนวทางนี้นำไปสู่ การพัฒนาที่ยั่งยืนแบบมีส่วนร่วม (Participatory and Sustainable Development) โดยเฉพาะเมื่อผสมผสานกับหลัก สังคหวัตถุ 4 (ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตตา) จะช่วยให้ชุมชนเกิดความสามัคคี และร่วมมือกันอย่างเสมอภาค (เสถียรพงษ์วรรณปก, 2560)

กล่าวโดยสรุป แนวทางการพัฒนาชุมชนโดยใช้พุทธปรัชญาเป็นฐานนั้น มิใช่เพียงการพัฒนาเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีในเชิงวัตถุ แต่ยังเป็นการพัฒนา “ความเป็นมนุษย์” และ “จิตวิญญาณแห่งชุมชน” ที่แท้จริง ซึ่งจะนำไปสู่ความยั่งยืนอย่างลึกซึ้งและถาวรในระยะยาว นอกจากนี้ การฟื้นฟูบทบาทของ “วัด” ให้กลับมาเป็นศูนย์กลางทางปัญญาและจริยธรรมของชุมชน ตามแนวคิด “วัด-บ้าน-โรงเรียน” หรือ โมเดลบวร ยังช่วยเสริมพลังทางจิตวิญญาณให้การพัฒนาเกิดความสมดุลทั้งทางโลกและทางธรรม

พุทธปรัชญา หลักคิดเพื่อความยั่งยืน

1. ความหมายของความยั่งยืนในมุมมองพุทธปรัชญา

ความยั่งยืน ในพุทธปรัชญา หมายถึง การดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยไม่เบียดเบียนกันและกัน ทั้งทางกาย วาจา และใจ (พุทธทาสภิกขุ, 2533)

พระพุทธศาสนามองว่า ความยั่งยืนแท้เกิดจาก “ความเข้าใจในธรรมะ” คือการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับเหตุปัจจัย

2. หลักคิดสำคัญของพุทธปรัชญาที่ส่งเสริมความยั่งยืน

2.1 อิทัปปัจจยตา ความสัมพันธ์ของทุกสรรพสิ่ง

การพัฒนาชุมชนต้องตระหนักว่า ทุกสิ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นลอย ๆ หรือโดยบังเอิญ หลักแห่งเหตุปัจจัยนี้นำไปสู่การวางแผนและดำเนินงานที่รอบคอบ เห็นผลกระทบบระยะยาว และร่วมมือกับปัจจัยต่าง ๆ ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และศาสนา อย่างสอดคล้องประสาน หลัก อิทัปปัจจยตา หรือที่แปลว่า ความเป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งกันและกัน เป็นหลักสำคัญในพระพุทธปรัชญาที่อธิบายความจริงของโลกและชีวิตว่า ทุกสิ่งย่อมอาศัยเหตุและปัจจัยจึงเกิดขึ้น ไม่มีสิ่งใดดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยวหรือเกิดขึ้นโดยบังเอิญ ดังพระพุทธพจน์ว่า

อิมัสมิง สะติ อิทัง โหติ เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ย่อมมี

อิมัสสุปปาทา อิทัง อูปปัชชะติ เพราะความเกิดขึ้นแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น

อิมัสมิง อะสะติ อิทัง นะโหติ เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ย่อมไม่มี

อิมัสสะ นิโรธา อิทัง นิรุชณะติ เพราะความดับไปแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับไป (ส.ส. (ไทย) 12/5/8)

การเข้าใจความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัยนี้ ทำให้มนุษย์เกิด จิตสำนึกแห่งความพึ่งพา (อิงอาศัยกัน) ซึ่งเป็นหัวใจของแนวคิดความยั่งยืนเชิงพุทธ หลักอิทัปปัจจยตาแสดงให้เห็นว่า สรรพสิ่งในธรรมชาติล้วนเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเป็นเครือข่ายแห่งเหตุและผล ทั้งในระดับวัตถุ จิตใจ และสังคม การเปลี่ยนแปลงของส่วนหนึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อส่วนอื่นเสมอ เช่นเดียวกับการพัฒนาชุมชนที่ต้องอาศัยความสัมพันธ์ของคน สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และศาสนา อย่างสอดคล้องประสาน หากขาดสมดุลหรือมองเพียงด้านใดด้านหนึ่ง การพัฒนา ก็อาจนำไปสู่ความไม่ยั่งยืน

ในทางปฏิบัติ หลักอิทัปปัจจยตาจึงส่งเสริมให้ผู้พัฒนาชุมชนมีมุมมองแบบองค์รวม เห็นคุณค่าของทุกองค์ประกอบในระบบชุมชน เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและตระหนักว่าการแก้ปัญหาสังคมหรือสิ่งแวดล้อมจำเป็นต้องทำอย่างรอบด้านและร่วมมือกันทุกฝ่าย การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนจึงไม่ใช่การพัฒนาเพียงวัตถุหรือเศรษฐกิจ แต่ต้องพัฒนาความสัมพันธ์เชิงคุณธรรมระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติด้วย (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2543) เมื่อชุมชนเข้าใจหลักอิทัปปัจจยตาแล้ว ย่อมตระหนักถึง ความเป็นหนึ่งเดียวแห่งชีวิต ซึ่งนำไปสู่จิตสำนึกแห่งการพึ่งพาอาศัยกัน เกิดความเอื้อเฟื้อ เมตตา และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม นี่คือพื้นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ ที่มีใช้เพียงการรักษา

สมคูลทางทรัพย์สินกร แต่คือการพัฒนาจิตใจและปัญญาให้รู้เท่าทันความจริงของโลกและดำรงอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติ

2.2 ไตรลักษณ์ ความไม่แน่นอน คือ ธรรมดา

หลักไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นหัวใจของพระพุทธปรัชญาที่อธิบายความจริงสูงสุดของสรรพสิ่งในโลกว่าทุกสิ่งล้วนอยู่ภายใต้กฎแห่งความไม่เที่ยง อนิจจัง ความทนอยู่ในสภาพเดิมมิได้จึงก่อให้เกิดทุกข์ ทุกขัง และในที่สุดไม่อาจยึดถือเป็นตัวตนถาวรได้ อนัตตา พระพุทธเจ้าตรัสว่า “สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ เป็นทุกข์หนอ เป็นอนัตตาหนอ” (ส.ส. (ไทย) 15/73/24)

หลักไตรลักษณ์จึงมิใช่เพียงคำสอนทางจิตวิญญาณเท่านั้น แต่เป็น กฎธรรมชาติแห่งการเปลี่ยนแปลง ที่สะท้อนสภาวะของชีวิตและสังคมทั้งหมด การตระหนักรู้ในไตรลักษณ์ทำให้มนุษย์มองเห็นความจริงตามธรรม ยถาภูตญาณทัสสนะ ไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดอย่างผิดธรรมชาติ ซึ่งเป็นรากฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างมีสติและสมคูล (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2543) ในมิติของ การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน หลักไตรลักษณ์ช่วยให้ผู้พัฒนาและสมาชิกชุมชนเข้าใจธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้ง การพัฒนาไม่อาจยึดติดกับรูปแบบเดิม ๆ หรือค่านิยมเก่า แต่ต้องปรับตัวตามสภาพเหตุปัจจัยใหม่ ๆ ด้วยสติและปัญญา การเข้าใจว่า ความไม่แน่นอนคือธรรมดา ช่วยลดความกลัวต่อการเปลี่ยนแปลง และส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

อนิจจัง เตือนให้เห็นว่า ทุกกระบวนการพัฒนาเป็นไปตามกาลเวลา ไม่มีสิ่งใดถาวร ความเจริญหรือความเสื่อมล้วนมีเหตุปัจจัย จึงต้องวางแผนอย่างรอบคอบและไม่ประมาท

ทุกขัง สะท้อนว่า ความพยายามฝืนธรรมชาติมักนำมาซึ่งความทุกข์ การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงต้องอิงกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชนอย่างกลมกลืน

อนัตตา ชี้ให้เห็นความเป็นอนุสังคัมที่พ้นจากอัตตาตัวตน การลดความยึดมั่นในผลประโยชน์ส่วนตนเปิดทางให้เกิดความร่วมมือ ความเสียสละ และความเอื้ออาทร ซึ่งเป็นคุณธรรมพื้นฐานของสังคมยั่งยืน (เสถียร พันธรังสี, 2545)

ด้วยการมองโลกตามหลักไตรลักษณ์ ชุมชนจะมี ภูมิคุ้มกันทางจิตใจ ที่มั่นคง สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ สังคม หรือสิ่งแวดล้อมได้โดยไม่วันทวน และยังคงยึดมั่นในคุณธรรม ความสามัคคี และสติปัญญาเป็นฐาน นำไปสู่การพัฒนาที่ไม่เพียงยั่งยืนในทางวัตถุ แต่ยั่งยืนในทางจิตวิญญาณด้วย

ไตรสิกขา พัฒนาคณะเพื่อพัฒนาชุมชน

หลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นแกนกลางของพุทธปรัชญาที่มุ่งเน้น การพัฒนาตนเองในทุกมิติ ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้กับการพัฒนาชุมชนโดยเน้นการพัฒนาคน เป็นศูนย์กลาง และเป็นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง ถือเป็น ระบบการศึกษาแห่ง ชีวิต ที่ช่วยยกระดับมนุษย์จากความหลงสู่ความรู้ จากความเห็นแก่ตัวสู่การอยู่ร่วมอย่างสันติ พระพุทธเจ้าตรัสว่า

“ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นทางนำออกจากทุกข์” (ที.ม. (ไทย)10/131/165)

ไตรสิกขาเป็นหัวใจของพุทธปรัชญาเชิงพัฒนา เพราะมุ่งเน้น การเปลี่ยนแปลงจาก ภายใน โดยถือว่า การพัฒนาภายนอกจะยั่งยืนได้ต่อเมื่อมนุษย์ได้รับการพัฒนาอย่างถูกต้อง จากภายในก่อน การพัฒนาชุมชนในมุมมองของไตรสิกขาจึงไม่ใช่เพียงการสร้างโครงสร้าง พื้นฐาน แต่คือ การสร้าง มนุษย์ที่มีศีล มีจิตใจมั่นคง และมีปัญญา อันเป็นฐานรากของสังคมที่ดี งาม

1) ศีล สร้างวินัยทางสังคม

ศีล หมายถึง การควบคุมกายและวาจาให้อยู่ในกรอบของความดีงาม เมื่อชาวชุมชน เคารพศีล จะเกิดความไว้วางใจ ลดการเบียดเบียน และร่วมมือกันได้อย่างสงบสุข เช่น การไม่ เบียดเบียนในทรัพยากร การไม่คดโกงในโครงการพัฒนา ฯลฯ ศีลเป็นเครื่องมือควบคุม พฤติกรรมภายนอกให้อยู่ในกรอบของคุณธรรม เช่น การไม่เบียดเบียน ไม่พูดเท็จ ไม่ลักทรัพย์ ซึ่งเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสงบ การส่งเสริมศีลในชุมชน เช่น การจัดอบรมธรรมะใน วัด การรณรงค์ต่อต้านอบายมุข และการปลูกฝังวินัยในโรงเรียน เป็นการสร้างวัฒนธรรม คุณธรรมในระดับครัวเรือนและชุมชน ทั้งยังช่วยลดปัญหาสังคมในพื้นที่ เช่น ปัญหายาเสพติด การใช้ความรุนแรงในครอบครัว ซึ่งเป็นปัญหาในหลายพื้นที่ของตำบลควนลัง

2) สมาธิ จิตนิ่งเพื่อคิดเป็น

สมาธิช่วยฝึกจิตให้มีความมั่นคง ใจเย็น มีสติ การประชุมชุมชนที่เต็มไปด้วยอารมณ์ ความโกรธ หรือผลประโยชน์ส่วนตน จะกลายเป็นการประชุมที่ไร้คุณภาพ แต่หากมีสมาธิ ชาวบ้านจะมีความตั้งใจในการตัดสินใจเพื่อส่วนรวมมากขึ้น สมาธิหรือการฝึกจิตให้แน่วแน่ ช่วยให้เกิดความสงบ มีสติ และสามารถคิดพิจารณาอย่างรอบคอบ การส่งเสริมสมาธิในชุมชน เช่น การเจริญสติในโรงเรียน การอบรมสมาธิสำหรับผู้สูงอายุ และการนำแนวคิดสติไปประยุกต์

ในกระบวนการประชุมขององค์กรชุมชน จะช่วยลดอคติ ความขัดแย้ง และเพิ่มประสิทธิภาพในการตัดสินใจร่วมกัน

3) ปัญญา เข้าใจตน เข้าใจโลก

ปัญญา คือ ความเข้าใจตามความเป็นจริง สามารถแยกแยะถูกผิด เหมาะสมหรือไม่เหมาะสม ปัญญาไม่ได้หมายถึงเพียงความรู้หนังสือ แต่รวมถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน การคิดอย่างวิพากษ์ และการเข้าใจบริบทของชุมชนตนเอง เช่น การฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นในควนลัง เช่น ความรู้ด้านสมุนไพร การทำเกษตรอินทรีย์ หรือการจัดการน้ำอย่างชาญฉลาด เป็นตัวอย่างของการพัฒนาชุมชนด้วยปัญญา การพัฒนาที่ไม่มีปัญญานำไปสู่การลอกเลียนแบบหรือติดกับดักของทุน แต่วิถีปัญญาชาวพุทธ คือ การพิจารณาอย่างลึกซึ้ง เห็นทางสายกลาง ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ยึดติดกับวัตถุ เป็นปัญญาที่นำสู่ความพอเพียง

สรุปหลักไตรสิกขา ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นรากฐานของการพัฒนามนุษย์ตามพุทธปรัชญาที่มุ่ง “พัฒนาจากภายใน” เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในระดับชุมชน ศีลช่วยสร้างวินัยและความไว้วางใจ ลดปัญหาความขัดแย้งและพฤติกรรมเบียดเบียนผ่านกิจกรรมปลูกฝังคุณธรรมในครอบครัว โรงเรียน และวัด สมาธิทำให้คนมีสติและอารมณ์มั่นคง ส่งผลให้กระบวนการประชุมและตัดสินใจร่วมกันมีเหตุผลมากขึ้น ขณะที่ปัญญาช่วยให้ชุมชนเข้าใจบริบทของตนเอง เห็นคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น เกษตรอินทรีย์หรือการจัดการทรัพยากรอย่างพอเพียง ทั้งสามสิกขาจึงเสริมกันในการสร้างคนดี คนเก่ง และคนมีปัญญา ซึ่งเป็นพื้นฐานของชุมชนเข้มแข็งและการพัฒนาที่แท้จริงและยั่งยืน

พุทธธรรมกับการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนเป็นรากฐานของประชาธิปไตยชุมชน และเป็นสิ่งที่พุทธปรัชญาสนับสนุนผ่านหลักธรรมหลายประการที่เน้นความสัมพันธ์ ความเกื้อกูล และความเสมอภาค การมีส่วนร่วม เป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน เพราะชุมชนจะพัฒนาได้อย่างแท้จริงก็ต่อเมื่อสมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมทั้งในการคิด ตัดสินใจ ลงมือทำ และรับผลจากการพัฒนา พุทธปรัชญามองการมีส่วนร่วมไม่เพียงแต่เป็นกระบวนการทางสังคมเท่านั้น แต่เป็น กระบวนการธรรม ที่สะท้อนความสัมพันธ์อันเกื้อกูลของสรรพสิ่งในสังคมและธรรมชาติ ดังนั้น การพัฒนาชุมชนจึงต้องเน้นความร่วมมือของทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐ เอกชน วัด โรงเรียน และประชาชน

3.1 หลักฆราวาสธรรม คุณธรรมพื้นฐานของคนในสังคม

หลักฆราวาสธรรม 4 ได้แก่ สัจจะ ความซื่อสัตย์ ทมะ การฝึกตน ขันติ ความอดทน และจาคะ การเสียสละ เป็นหลักธรรมที่ช่วยสร้างคนให้มีคุณธรรมที่เหมาะสมกับการอยู่ร่วมกันในสังคม การส่งเสริมฆราวาสธรรมในระดับครอบครัว โรงเรียน และกลุ่มองค์กรชุมชน จะช่วยเสริมสร้างคนที่มีจิตสาธารณะ ร่วมมือ และพัฒนาไปสู่ชุมชนที่เข้มแข็ง ซึ่งเป็นคุณธรรมพื้นฐานของพลเมืองในชุมชนที่ดี ช่วยเสริมสร้างสังคมที่มีความเข้มแข็งจากภายใน

3.2 สังคหัตถุ

สังคหัตถุ 4 ได้แก่ ทาน การให้ ปิยวาจา การพูดไพเราะ อุตถจริยา การทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม และสมานัตตตา การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย เป็นหัวใจของการอยู่ร่วมกันในสังคมแบบมีส่วนร่วม ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้ในกิจกรรมของชุมชน เช่น การจัดกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ร่วมกัน การเปิดเวทีพูดคุยอย่างสร้างสรรค์ และการทำงานเป็นทีมอย่างไม่มีลำดับชั้นระหว่างผู้นำกับประชาชน ซึ่งเป็นแนวทางที่ชุมชนควนลังสามารถใช้ในการเสริมสร้างพลังความร่วมมือภายในพื้นที่ เป็นหลักการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน ลดความขัดแย้ง สร้างความไว้วางใจ และส่งเสริมการรวมพลังของทุกภาคส่วน

สรุปพุทธธรรมมองการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการสะท้อนความเกื้อกูลและความเสมอภาค การพัฒนาชุมชนจึงต้องอาศัยความร่วมมือของประชาชน รัฐ เอกชน วัด และโรงเรียน หลักฆราวาสธรรม 4 (สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ) สร้างคุณธรรมและจิตสาธารณะ ขณะที่สังคหัตถุ 4 (ทาน ปิยวาจา อุตถจริยา สมานัตตตา) ส่งเสริมความสัมพันธ์ ลดความขัดแย้ง และทำงานร่วมกันอย่างเท่าเทียม การประยุกต์หลักธรรมทั้งสองผ่านเวทีประชาคม กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ และงานกลุ่มช่วยสร้างความไว้วางใจ ความสามัคคี และพลังร่วมในชุมชนได้อย่างชัดเจน

แนวทางการประยุกต์ใช้พุทธปรัชญาในการพัฒนาชุมชน

พุทธปรัชญาไม่ใช่เพียงหลักคำสอนทางศาสนา แต่เป็นกรอบความคิดที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาชุมชนอย่างลึกซึ้ง โดยมีเป้าหมาย คือ การสร้างความสมดุลทั้งด้านวัตถุและจิตใจของคนในชุมชน ซึ่งสัมพันธ์กับแนวคิดของการพัฒนาอย่างยั่งยืน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2560)

1) เวทีพัฒนาจากฐานราก

การพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริงต้องเริ่มจาก ฐานราก ซึ่งหมายถึง ชาวบ้านหรือประชาชนในท้องถิ่น โดยมีการส่งเสริม การมีส่วนร่วม และ การตื่นรู้ทางปัญญาและจิตวิญญาณ ดังหลักพุทธปรัชญาที่ว่า อตตาทิ อตตโน นาโถ ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน (พระไพศาล วิสาโล, 2559) ควรส่งเสริมให้ชาวบ้านมีเวทีในการแสดงความคิดเห็น มีส่วนร่วมในการออกแบบอนาคตของตนเอง เช่น เวทีประชาคมชุมชน เวทีแผนชุมชนเชิงคุณธรรม

หลัก สังกหัตถ์ 4 สามารถนำมาใช้ในการจัดเวทีชุมชนแบบมีส่วนร่วม เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและร่วมกันตัดสินใจบนฐานของความเข้าใจและความเมตตา (เสถียรพงษ์ วรรณปก, 2560) นอกจากนี้ หลัก อธิธาต 4 ช่วยกระตุ้นให้ชาวบ้านกลายเป็นผู้มีพลังในการคิดวิเคราะห์และริเริ่มการพัฒนาด้วยตนเอง (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2543)

2) เศรษฐกิจพอเพียงควบคู่จริยธรรม

พุทธปรัชญาชี้ให้เห็นถึงความพอดีและไม่เบียดเบียน ซึ่งตรงกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง การสร้างกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชนควรมีฐานธรรม เช่น วิสาหกิจชุมชนตามหลักสัจจะ ออมทรัพย์

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงรัชกาลที่ 9 มีรากฐานมาจากพุทธปรัชญา โดยเฉพาะหลัก มัชฌิมาปฏิปทา ทางสายกลาง และ สมชีวิตา การดำเนินชีวิตอย่างสมดุล ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสอนว่า คนควรใช้ชีวิตให้พอเหมาะพอดี ไม่ฟุ้งเฟ้อหรือเบียดเบียน (พระไพศาล วิสาโล, 2557) แนวคิดนี้ตรงกับหลักพุทธศาสนาเรื่อง ไม่เบียดเบียน ไม่โลภ ไม่หลง ซึ่งทำให้เศรษฐกิจในชุมชนเกิดความมั่นคงแบบยั่งยืน ชุมชนสามารถผลิตเพื่อบริโภคเอง ลดการพึ่งพิงภายนอก และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีสติ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2545) การพัฒนาเศรษฐกิจที่แท้จริงจึงไม่ใช่เพียงการเพิ่มรายได้ แต่ต้องประกอบด้วย คุณธรรมทางเศรษฐกิจ เช่น ความซื่อสัตย์ ความเป็นธรรม และการแบ่งปัน (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), 2559)

3) วัดกับชุมชน ศูนย์กลางแห่งปัญญาและธรรม

วัดเป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณที่สามารถประสานงานกับชุมชนได้อย่างแนบแน่น เช่น การฝึกอบรมเยาวชนด้านคุณธรรมในวัด การใช้ศาลาวัดเป็นพื้นที่พูดคุยแก้ปัญหาชุมชนในอดีต วัด ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางการศึกษาและวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งควรถูกฟื้นฟูให้กลับมาเป็น ศูนย์กลางทางปัญญาและคุณธรรม อีกครั้ง โดยเน้นการเชื่อมโยงระหว่าง วัด-บ้าน-โรงเรียน หรือ โมเดล บวร พระสงฆ์ควรทำหน้าที่เป็น นักพัฒนาชุมชนเชิงจิตวิญญาณ โดยใช้

ธรรมะในการให้คำแนะนำ ให้การศึกษา และเป็นแบบอย่างที่ดี เช่น การจัดอบรมธรรมะ เยาวชน การเปิดวัดเป็นศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง หรือ วัดธรรมาธิปไตย (พระธรรมเสนาบดี, 2555)

งานวิจัยของมูลนิธิเครือข่ายพุทธิกา (2562) พบว่า ชุมชนที่มีวัดเป็นศูนย์กลางสามารถลดปัญหาสังคม เช่น ยาเสพติด เยาวชนว่างงาน และความแตกแยกในครอบครัว เพราะวัดกลายเป็น ศูนย์กลางแห่งความเมตตาและสติ พุทธปรัชญาสามารถเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็มิติของการมีส่วนร่วม การพึ่งตนเอง เศรษฐกิจเชิงคุณธรรม หรือการมีวัดเป็นศูนย์กลางจิตวิญญาณ หากสามารถบูรณาการแนวคิดเหล่านี้เข้ากับการพัฒนา นโยบายท้องถิ่น จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากภายในสู่ภายนอกอย่างยั่งยืน

สรุปพุทธปรัชญาเป็นกรอบพัฒนาชุมชนที่มุ่งสร้างความสมดุลทั้งด้านวัตถุและจิตใจ โดยเริ่มจากการพัฒนาฐานราก ให้ชาวบ้านมีบทบาทกำหนดอนาคตของตนผ่านเวทีประชาคม และการมีส่วนร่วมบนหลักสังคหวัตถุ 4 และอิทธิบาท 4 ต่อมาส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนควบคู่จริยธรรม ด้วยแนวคิดพอเพียง มัชฌิมาปฏิปทา และสมชิวิตา เพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจอย่างมีคุณธรรม และสุดท้ายคือฟื้นฟูบทบาทวัดให้เป็นศูนย์กลางปัญญาและคุณธรรมผ่านโมเดล “บวร” เช่น การอบรมเยาวชนและการเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน งานวิจัยยืนยันว่าการมีวัดเป็นศูนย์กลางช่วยลดปัญหาสังคมและเสริมความสามัคคีในชุมชน ดังนั้น การบูรณาการพุทธธรรมเข้ากับการจัดการท้องถิ่นจะช่วยเสริมพลังชุมชนจากภายใน นำสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและเข้มแข็ง

สรุปข้อมูลเชิงประจักษ์ (Empirical Evidence)

การประยุกต์ใช้พุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนให้ผลลัพธ์ที่ชัดเจนและตรวจสอบได้จากหลายงานวิจัย เช่น ชุมชนที่นำหลักเศรษฐกิจพอเพียงร่วมกับคุณธรรมพุทธศาสนา พบว่ารายได้ครัวเรือนเพิ่มขึ้น หนี้สาธารณะลดลง และเกิดค่านิยมซื่อสัตย์-แบ่งปันมากขึ้น แสดงถึงผลด้านความมั่นคงทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืน นอกจากนี้ การใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ในเวทีประชาคมช่วยลดความขัดแย้ง เพิ่มความไว้วางใจผู้นำ และเพิ่มอัตราการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างมีนัยสำคัญ

ด้านพฤติกรรมเยาวชน โครงการพัฒนาสติในโรงเรียนพบว่าสามารถลดพฤติกรรมก้าวร้าวและเพิ่มการควบคุมอารมณ์ได้ โดยการทะเลาะวิวาทลดลงอย่างเห็นผล ส่วนชุมชนที่มีวัดเป็นศูนย์กลางพบการลดปัญหา ยาเสพติด ความรุนแรงในครอบครัว และการสร้าง

ความสัมพันธ์ภายในที่ดีขึ้น ขณะเดียวกัน หลักสูตรศึกษาช่วยเพิ่มความสามัคคี ความรับผิดชอบ และการทำงานเพื่อส่วนรวมในกลุ่มองค์กรชุมชน

โดยสรุป หลักฐานเชิงประจักษ์เหล่านี้ยืนยันว่า พุทธธรรมสามารถนำไปใช้พัฒนา ชุมชนได้จริง ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม พฤติกรรมเยาวชน ความสามัคคี และคุณธรรม ทำให้ ชุมชนเข้มแข็งจากฐานรากและเกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืน

ภาพที่ 1 แนวทางการประยุกต์ใช้พุทธปรัชญาในการพัฒนาชุมชน

สรุป

พุทธปรัชญาเป็นแนวคิดเชิงพัฒนาที่เน้นการพัฒนามนุษย์แบบองค์รวม ทั้งกาย วาจา ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยหลักสูตรศึกษา ไตรลักษณ์ อิทัปปัจจยตา และธรรมทางสังคม สามารถประยุกต์สู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนด้วยแนวคิด “พัฒนาคน เพื่อพัฒนาชุมชน” การพัฒนาชุมชนตามพุทธปรัชญาจึงมุ่งสร้างความเจริญทางจิตใจ คุณธรรม และการมีส่วนร่วมของทุกคน หลักธรรม เช่น สังคหวัตถุ 4 และสาราณียธรรม 6 ช่วยเสริมความไว้วางใจ ความร่วมมือ

และความรับผิดชอบร่วม ทำให้กระบวนการพัฒนาดำเนินไปอย่างราบรื่นและเกิดผลระยะยาว ดังนั้น การบูรณาการพุทธปรัชญาเข้ากับแนวทางการพัฒนาชุมชน ไม่เพียงช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน แต่ยังเป็นพลังทางวัฒนธรรมที่ช่วยฟื้นคืนศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น ให้กลับมาเป็นแหล่งแห่งปัญญา ความสามัคคี และการพึ่งพาตนเองได้อย่างสมดุล เป็นการพัฒนาที่ไม่ละเลยรากฐานทางจิตใจ อันเป็นหัวใจของความยั่งยืนอย่างแท้จริง ทั้งนี้สามารถสรุปได้ว่า เมื่อพัฒนาคนได้อย่างถูกต้อง การพัฒนาชุมชนก็ย่อมยั่งยืนโดยธรรม การนำพุทธปรัชญาไปใช้ในการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นระบบ อาจกลายเป็นพลังทางวัฒนธรรมที่ช่วยฟื้นคืนศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็ง ยั่งยืน และร่วมสร้างสังคมที่มีความสุขและสมดุลอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2543). *พุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระธรรมเสนาบดี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2555). *พุทธธรรมกับการพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2560). *พุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระไพศาล วิสาโล. (2557). *พุทธศาสนากับความสุขที่แท้จริง*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป.

_____. (2559). *พุทธศาสนากับความยั่งยืนของสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันอาศรมศิลป์.

_____. (2563). *โลกธรรมกับโลกธรรมชาติ*. นครราชสีมา: วัดป่ามหาวัน.

พุทธทาสภิกขุ. (2533). *คู่มือมนุษย์*. กรุงเทพฯ:ธรรมสภา.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มูลนิธิเครือข่ายพุทธิกา. (2562). *การประยุกต์พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน: รายงานวิจัย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเครือข่ายพุทธิกา.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2545). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). *พุทธศาสนากับการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

เสถียร พันธรังสี. (2545). *หลักพุทธธรรมกับการพัฒนามนุษย์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

เสถียรพงษ์ วรรณปก. (2560). *พุทธศาสนาเพื่อชีวิตและสังคม*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.